
Володимир Мороз

ст. викладач

Дніпропетровського національного університету,
член Національної спілки краєзнавців України

Віктор Мороз

к. е. н., доцент

Хмельницького національного університету,
член Національної спілки краєзнавців України

КОДАЦЬКИЙ РЕДУТ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ПОШУКИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто основні аспекти історії та визначення топографії Кодацького редуту в с. Старих Кодаках на Запоріжжі.

Ключові слова: Кодацький редут, С.І. Мишецький, Х.Г. Манштейн, А.О. Скальковський.

В яскравій і самобутній історії Нової Січі (1734-1775) ще залишаються малодослідженими деякі сторінки її буремного буття. Зокрема, функціонування російських редутів і ретраншементів часів російсько-турецької війни 1735-1739 рр. на території Кодацької паланки, їх локалізація і топографія, час спорудження, взаємовідносини гарнізонів із козацьким місцевим населенням, прохання запорожців про їх ліквідацію.

Предметом даного дослідження являється Кодацький редут, за іншими даними ретраншемент на правій стороні Дніпра в с. Старі Кодаки. Звертаємо увагу на існування лівобережного кодацького редуту навпроти с. Нових Кодаків (зараз у складі Ленінського району м. Дніпропетровська) [28, с. 28, 31]. Існування двох редутів з однаковою назвою близько один від одного вносить певні незручності при розгляді їх існування. Деколи неможливо чітко ідентифікувати про який саме із них в джерелах йде мова. До того ж про редуту немає жодного спеціального дослідження. Для локалізації Кодацького редуту використані опубліковані фонди Архіву Коша Нової Січі та картографічні матеріали XVIII ст. [9, 23, 6, 14, 8, 3, 12, 15, 7]. Між іншим, жоден із них не фіксує лівобережний кодацький редут, як і «екстракт Всем лежащим при реке Днепре по обеим сторонам от города Киево-Печерска до города Херсона: городам, крепостям, местечкам, селам, деревням и другим прочим селениям с расстоянием от одного до другого, сколько в оных дворов, душ и кому принадлежат» 1784 р. [12].

У 1735 р., через загострення суперечностей між Росією і Туреччиною «за польську спадщину», розпочалася війна. Приводом до війни послужив напад татар, васалів султана, на Гетьманщину і спалення села Біркут Полтавського полку на Орелі [26, с. 226]. Скарги із Петербургу приборкати нападників були безрезультатні. Туреччина говорила, що вона сама не в силі загнздати татар [18, с. 123]. Приймається рішення вирішити претензії силою зброї. Командувати російською армією призначили Київського генерал-губернатора генерал-аншефа графа І. Б. Вейсбаха. Похід з різних причин затягувався. В 1735 р. біля Перевалочної несподівано помер головнокомандуючий [17, с. 52]. Наступником став генерал-поручик М.І.Леонт'єв (1682-1752), який і очолив похід на Крим без оголошення війни Туреччині.

4 жовтня 1735 р. 20-тисячне російське військо переправилось через Самару і лівим берегом Дніпра рухалось вниз за течією ріки. У складі армії були козацькі полки Гетьманщини. Генерал не любив українську старшину, відверто зневажав і знехтував їх пораду не пускатись в степ в таку пізню пору без достатнього забезпечення військ провіантом і фуражем. Запорожці на чолі із кошовим приєдналися нижче Нової Січі. Татари палили степ і непокоїли несподіваними нападами. Ефективно діяли січовики, розгромивши і розсіявши декілька ворожих чамбулів.

Несподівана рання зима застала армію в голому степу і змусила Леонт'єва через 13 днів після початку походу, дійшовши тільки до Кам'яного Затону навпроти сучасного м. Нікополя, повернутись назад. Хвороби, голод і холод забрали 9 тис. чоловік і майже стільки коней [4, с. 87]. Втративши половину війська ще за сотні кілометрів до Криму, генерал ледь повернувся на Україну [24, с. 64]. Невдалого головнокомандуючого замінив генерал-фельдмаршал граф Б. Х. Мініх (1683-1767) [5, с. 432], який зразу ж оглянув Українську лінію і всі прикордонні укріплення.

12 квітня 1736 р. Росія офіційно об'явила Туреччині війну [22, с. 304]. На відміну від попередника граф енергійно взявся за підготовку до нового походу. Перш за все було вироблено нову тактику переходу степу і забезпечено армію військовими інженерами. Найбільш відомим серед них став нащадок мейсенських маркграфів поручик князь С. І. Мишецький (?-?) [13, с. 67]. Випускник Інженерного корпусу в Петербурзі, Семен Іванович в 1733-1744 рр. працював на Україні і Запоріжжі (Українській лінії), будував в Запорозькій Січі Новосіченський ретраншемент, Києві, Кременчуці, Переволочній і Самарі [19, с. 374], складав карти і плани польових укріплень. В 1740 р. офіцер на основі побаченого і розповідей запорожців під час перебування на

Січі написав книгу «Історія про козаків запорізьких...». В тому ж році виготовив «План фортеці Запорозької Січі» [2, с. 545]. Ми вважаємо, військовий інженер побував і в Старих Кодаках і збудував укріплення.

Про підготовку до походу 1736 р. його хід розповідає учасник подій Х. Г. фон Манштейн (1711-1757): «В походе 1736 г. Граф Миних поддерживал сообщение с Украиной следующим образом. Как скоро армия выступила из пределов России, он приказал выстроить редуты на известном расстоянии друг от друга, так что, когда местность представляла удобства относительно воды и леса, то редуты эти находились один от другого не далее одной или двух лье (французька міра довжини. Становить 3,2 км) [21, с. 1186]. В удобной местности делали большие ретраншементы... При каждом редуте приставлен был офицер с 10 или 20 солдатами или драгунами и 30 казаками. Ретраншементы охранялись караулом в 400 или 500 человек регулярного войска и таким же числом казаков под начальством штаб-офицера» [16, с. 90].

Гарнізони укріплень мали супроводжувати і охороняти кур'єрів і збирати сіно на випадок пізнього повернення армії, коли степ вже не давав підніжного корму. Ці редуты і ретраншементи були дуже зручні для обозів, які йшли за армією. Тут вони перебували в безпеці від татарського нападу і проводили ніч. Дивно те, що хоч ці малі фортеці були розміщені посеред степу, татари нападали на багато із них, але не змогли взяти жодної. Їм пощастило перехопити одного чи двох кур'єрів, посланих Мініхом до царського двору.

Де ж розміщувалися редуты і ретраншементи? Не називає їх локалізацію і зовнішній вигляд. Це частково зробив інший учасник війни Мишецький. В своїй праці «Історія про козаків запорізьких» він писав: «На Очаковской стороне (правому березі Дніпра – авт.) имеется старинный городок казацкий, именуемый Кайдак, который в 1637-м году построен польским королем Владиславом VI (правильно Владиславом IV) для обуздания запорожских козак. А ныне тут построен в 1737-м году от россиян редут, называемый Кайдацким» [20, с. 66]. Ці ж дані відносно Кодацького редуту повторив, запозичивши їх у Мишецького, французький історик і дипломат при дворі Катерини II (1729-1796) Жан Бенуа Шерер [30, с. 31].

Жодне джерело не наводить даних про периметри укріплення, його профіль: глибину і ширину ровів, висоту валів, розміри кутових бастионів, систему воріт і їх оборону. Нічого невідому і про озброєння гарнізону, його кількість, наявність гармат і т. д. Вірогідно, що в мирний час залога була незначна.

План укріплення зафіксовано на кольоровій «Карте днепровским 13-и порогам, учиненной в 1779 году в июне месяце нарочно посылаемым морским офицером» без зазначення його чину, посади і прізвища. Колись ця карта належала найближчому сподвижнику Г.О.Потьомкіна (1739-1791) будівничому каналів на порогах обер-крігс-комісару М.Л. Фалееву (17?-1792), потім його родичу М.В. Родзянко в с. Попасному Новомосковського району Дніпропетровської області [11, с. I]. Кодацький редут мав форму видовженого прямокутника із чотирма кутовими далеко висунутими за лінію рову бастионами. В укріпленні розміщувалася церква, позначена на карті у вигляді хреста. Обриси фортифікації проглядаються на Tele Atlas Google 2009, зафіксовані з висоти 4,484 футів. В різних країнах ця міра довжини коливається в межах 28,3-32,4 см.

Про функціонування редуту відомо дуже мало. Знаємо, що він ні разу не був обложений татарами. Під час російсько-турецької війни 1735-1739 рр. в укріпленні, під охороною гарнізону, перебував магазин (склад продовольства і військового спорядження). Саме це функціональне використання і вплинуло на його розміри, що дало привід різним джерелам називати його редутом і ретраншементом.

Не відповідає дійсності свідчення генерала Манштейна про те, що повертаючись восени 1736 р. із Криму на зимові квартири, генерал-фельдмаршал Мініх вивів всі гарнізони із розміщених на території Запоріжжя редутів і ретраншементів за винятком Старосамарського. Кодацький редут продовжував функціонувати. Мабуть прийняли рішення про недоцільність вивезення всього необхідного і знову його завезення для постачання армії під час наступного походу в 1737 р. Гарнізон залишився, приносячи безліч прикростей і неприємностей жителям Старих Кодак [16, с. 90]. В 1742 р. Запоріжці звернулися до імператриці Єлизавети Петрівни (1709-1762) зі скаргами на утиски гарнізону. В присланому указі російській військовій адміністрації наказувалося, щоб «запорозским казакам никаких обид и озлоблений от солдат чинено не было» [26, с. 650].

Імператорський указ нічого практично не змінив. В 1761 р. запоріжці знову прохали вивести гарнізони із укріплень на території запорізьких земель. 29 січня вийшла царська грамота з вимогою «те команды ставками расставленные, свесть» (вивести – авт.) [26, с. 650]. І після указу нічого не змінилося. «Те команды» залишилися на старих місцях. Не змінилося відношення і до місцевого населення. В 1767 р. російські війська перебували в чотирьох ретраншементах: Новосіченському, Кам'янському (в Лоцманській Кам'янці – авт.), Старосамарському і Біркусському та в трьох редутах: Микитинському в районі сучасного Нікополя, Кодацькому і Соколовському [26, с. 650].

Боротьба за їх виведення продовжувалася. Виборні депутати від Війська Запорізького в Комісію «Проекту нового Уложения законів» одержали наказ довести до відома Катерини II, що «от некоторых (команд – авт.) разнообразные обиды и разорения, а в прочих и смертоубийства причиняются, от сего войско крайне разоряется и узнает немалую обиду» [11, с. 650]. Депутати прохали в «вышеописанных ретраншементах и редутах состоящие команды с принадлежащих войска Запорозского владению земель, свести» [26, с. 650].

Монарша реакція на клопотання січовиків невідома, як і невідомо і те, чи виголосили депутати свої звернення. Комісія працювала недовго і в 1768 р. була закрита.

Гарнізон перебував в Кодацькому редуті і під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Взаємовідносини населення Старих Кодаків із військовими були напружені. Про що свідчить архівна справа Коша Нової Січі: «Дело старокодачан за забраное у нас поручиком Радионовым сено. Заведено 12 генваря 1770 году» [1, с. 118, 119].

Російсько-турецька війна 1768-1774 рр. закінчилась підписанням Кючук-Кайнарджийського миру. 10(21) липня були підписані «Пункти вічного примирення і спокою між імперіями Всеросійською і Портою Отоманською» [10, с. 349-360]. Як результат з'явився дуже цікавий документ. В «Топографическом описании доставшихся по мирному трактату от Оттоманской Порты во владение России земель 1774 года» є важливі для висвітлення теми рядки: «При Кайдацком пороге в войну 1736 года в ретраншементе магазин (склад – авт.) содержан был и в нем церков ныне есть (в 1774 р. – авт.), но никакого строения более нет как дом для церковников» [29, с. 174]. Проживали вони в ньому до 1930-х років, часу ліквідації церкви святого архангела Михаїла. Про це свідчить в 1914 р. «Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год»: «церковь смежна с усадьбой священника» [27, с. 166].

Після закінчення війни 1768-1774 рр. кордони Російської імперії пересунулися далеко на південь. Згадувані редуті і ретраншементи опинились в глибокому тилу і втратили будь-яке військове значення. Гарнізони з них вивели. Це підтверджує «Топографическое описание» 1774 р.: Кодацький «ретраншемент без содержания вовсе запустел» [29, с. 174]. Потребує уточнення вислів документу – «никакого строения» не залишилось в покинутому укріпленні. Як побачимо далі, автор «Описания» сам собі суперечить, повідомляючи в 1774 р., що в залишених казармах вже проживали робітники для «чищення порогів», зберігалися інструменти, матеріали і провіант – «чтобы живущие там при чищении порогов люди, равно и коммуникации, какие быть у берега могли закрыты, материалы и провиант в безопасности оставались» [29, с. 174].

Це повідомлення руйнує усталену історично-географічну легенду про початок очистки дніпровських порогів починаючи із Кодацького, лише з 1772 р., організованого і субсидованого обер-крігс-комісаром М.Л. Фалеевим. Воно ґрунтувалося на мандрівних записках ад'юнкта Петербургської академії наук В.Ф. Зуєва, який побував на порогах в 1782 р. [25, с. 256-258].

Насправді ж роботи на порогах розпочалися мінімум на вісім років раніше – в 1774 р. Саме Кодацький редут став базою для проведення складних і довготривалих гідротехнічних робіт на Дніпрі.

Де ж розміщувався Кодацький редут? Єдиним і дуже суттєвим орієнтиром є вказівка «Топографическое описания», що на території укріплення стояла церква. Її вже давно немає. Глибокий знавець історичної географії Старих Кодаків, колишній директор місцевої школи і пристрасний краєзнавець Надія Олександрівна Візір показала приблизне місце, де колись стояв храм. Зараз тут височить металева опора високовольтної лінії електропередачі. В 2012 р. археологи Дніпропетровського національного університету виявили тут залишки фундаменту церкви.

Саме тут видніються залишки ровів та валів. Жива історія мовчить. Мешканці села не можуть пояснити призначення цих давніх споруд, як і хто, коли і для чого їх спорудив. Всередині цих ровів на південній стороні і стояла церква, показана на плані 1779 р. і знищена в 1930-х роках. Саме тут проглядаються обриси Кодацького редуту на супутниковій карті «Tele Atlas Google». В центрі їх проходить вул. Горького. З обох сторін її розміщуються присадибні ділянки жителів Старих Кодаків, обмежені ровами. Вони розташовані десь на відстані 200-300 м на південний захід від залишків Кодацької фортеці. Західний рів сильно розмитий дощовими і сніговими водами, які стрімко стікають до Дніпра, перетворивши його у глибочаний яр глибиною 12-15 м і шириною зверху 30-40 м. Приблизно на відстані 150 м від початку на сьогоднішній день яр розділяється земляним хребтом на двоє. Ліва його частина ще більше заглиблюється і спускається до ріки. Права поступово втрачає глибину і на рівні 100-50 см майже під прямим кутом повертає на схід. По практично засипаному рову проходить вул. Набережна.

Глибина залишків рову шириною 4-5 м становить 40-50 см. Висота валу сягає 80-120 см, довжиною біля 100 м, який впирається в навезений із валів Кодацької фортеці ґрунт.

Східний (правий) рів Кодацького редуту йде паралельно західному (лівому) на відстані приблизно 170-200 м і відділяє городи від старовинного кладовища. Його глибина приблизно 5 м, ширина внизу 6 м, зверху 8-10 м. Добре збереглася східна – права сторона рову, яка безпосередньо прилягає до могилок. Ліва (західна) переходить в присадибні ділянки. В деяких місцях рів значно засипаний для господарських потреб. В такому вигляді східний рів спускається вниз до Дніпра і засипаний знятим ґрунтом із валів Кодацької фортеці під час підготовки площадки для видобування граніту. Це місце майже співпадає із нижньою, північною стороною кладовища. Від засипаного рову розпочинається вул. Гагаріна.

Це перша публікація про цей таємничий і практично невідомий Кодацький редут. Вважаємо, що після проведення польових досліджень по уточненню його розмірів і конфігурації на місцевості редут доцільно

внести до реєстру пам'яток історії і культури фортифікаційної споруди початку XVIII ст. на території Запоріжжя, взяти на облік, встановити охоронний знак і використовувати як об'єкт для екскурсій при огляді залишків Кодацької фортеці.

Список використаної джерел та літератури

1. Архів Коша Нової Запорізької Січі. Опис справ 1713-1776. – К.: Наукова думка, 1994.
2. Архів Коша Нової Запорізької Січі. Корпус документів 1734-1775. – К.: Наукова думка, 1998. – Т. 1.
3. Атлас реки Днепра. Сочиненной с аккуратной описи 1784 года от Города Киева вниз по течению до Города Херсона с присоединением сплава на Трешхоуде вице-адмирала Пуцина 1786 года месяца августа от Киева до Кременчуга и до Кайдаков // Русов А.А. Некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. К., 1876.
4. Баилов А.К. Война с Турцией в 1736-1739 гг. // История русской армии / Баилов А.К. – М., Эксмо, 2006.
5. Бантыш-Каменский Д.Н. Миних Бургард Христофор // Энциклопедия знаменитых россиян / Бантыш-Каменский Д.Н. – М., Эксмо, 2008.
6. Геометрическая генеральная карта Екатеринославского наместничества, составленного из 15 уездов... Сочинена дня 1787 года // Полонська-Василенко Н.Д. Південна Україна року 1787 / 30 студій з історії колонізації / Записки Історично-Філологічного Відділу ВУАН. – К., 1929. – Кн. XXIV.
7. Генеральная карта Екатеринославской губернии. С показанием почтовых и больших проезжих дорог, станций и расстояния между оными вёрст. Сочинена по новейшим и достоверным сведениям. В С-т Петербурге 1821 года.
8. Генеральная карта от Киева по реке Днепру до Очакова и по степи до Азова с показанием Новой Сербии со слободском казачьим поселением и Украинскою линиею, также Турецкой области и Польского владения с Российскою империею границ. Сия карта скопирована с таковой же, составленной в 1751 году Инженер Полковником Дебоксетом и подписанной Генерал-Лейтенантом Хорватом // Скальковский А.А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1731-1823. / Скальковский А.А. – Одесса, в гор. тип. 1836. – Ч. 1.
9. Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочиненная в 1779 году Иваном Исленьевым // Эварницкий Д.И. Вольности запорожских козаков / Эварницкий Д.И. – СПб: Типо-литография и фототипия П. И. Бабцана, 1898.
10. Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (Его подготовка и заключение) / Дружинина Е.И. – М., АН СССР, 1995.
11. Эварницкий Д.И. Планы части реки Днепра 1779 и 1780 гг. / Эварницкий Д.И. – Екатеринослав, тип. губерн. земства, 1905.
12. Экстракт всем лежащим по реке Днепре по обеим сторонам от города Киева-Печерска до города Херсона городам, крепостям, местечкам, селам, деревням и другим прочим селениям с расстоянием от одного до другого, сколько в оных дворов, душ и кому принадлежат // Русов А.А. Некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия / Русов А.А. – К., 1876.
13. Карнович Е.П. Родовые прозвания и титулы в России / Карнович Е.П. – М., Бимпа, 1991.
14. Карта Елисаветградской провинции 1772-1774 гг. // Ястребов Я. Объяснительная записка к карте Елисаветградской провинции 1772-1774 гг. Записки Одесского общества истории и древностей / Ястребов Я. – Одесса, тип. А. Шульца, 1886 т. 14.
15. Карта днепровским 13-и порогам, учиненной в 1779 году в июне месяце нарочно посланным морским офицером // Эварницкий Д. И. Планы части реки Днепра 1779 и 1780 гг. – Екатеринослав, тип. губерн. земства, 1905.
16. Манштейн фон Х.Г. Записки о России генерала Манштейна / Манштейн фон Х.Г. – М., «Терра – Книжный клуб», 1998.
17. Миних Б.Х. Очерк, дающий представление об образе правления Российской империи // Безвременье и временщики. Воспоминания об эпохе дворцовых переворотов (1720-е – 1760-е годы) / Миних Б.К. – М.: Худ. литература, 1991.
18. Миних Э. Записки // Безвременье и временщики ... / Миних Э. – Л.: Худ. литература.
19. Мишецкий С.І. Українське козацтво // Мала енциклопедія. – К., «Генега – Запоріжжя «Прем'ера», 2006.
20. Мышецкий С.И. История о казаках запорожских / Мышецкий С.И. – Одесса, гор. типогр., 1852.
21. Павленков Ф. Лье // Энциклопедический словарь / Павленков. – СПб. Тип. Ю. Н. Эрлиха, 1907.
22. Панашенко В.В. Російсько-турецька війна 1735-1739 // Енциклопедія історії України / Панашенко В.В. – К., Наукова думка, 2012. – Т. 9.
23. План реки Днепра с разделением островов, значихщихся под красками деревянною Новороссийской, а светло зеленою к Азовской губернии. Сочинен февраля дня 1780 года. Оригинал подписал Пример Майор и Землемер Егор Арапов // Эварницкий Д. И. Планы части реки Днепра 1779 и 1780 гг. – Екатеринослав, тип. губземства, 1905.
24. Полевой Н. А. Русские полководцы / Полевой Н.А. – М. Терра, 1997.

25. Путешественные записки Василья Зуева от С.-Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году / Зуев В. – Днепропетровск, «Герда», 2011.
26. Скальковский А.О. История Нової Січі, або останнього Коша Запорожського / Скальковський А.О. – Дніпропетровськ, «Пороги», 1994.
27. Справочная книга Екатеринославской еперхии за 1913 год. – Екатеринослав, тип С.И. Брацловского, 1914.
28. Сухомлин О.Д. Проблемы локалізації та функціонування редутів XVIII ст. у межиріччі Орелі та Самари // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження / Сухомлин О.Д. – Дніпропетровськ, ДНУ, 2012/2013- в. XI/
29. Топографическое описание доставшихся по мирному трактату от Оттоманской Порты во владение Российской империи земель 1774 года // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. – Одесса, тип. Х. Алексимати, 1868 – т. VII.
30. Шерер Ж.Б. Літопис Малоросії, або історія козаків-запорожців та козаків України / Шерар Ж.Б. – К. Радян. Письменник, 1994.

Александр Пономарёв

к. и. н., ведущий научный сотрудник Центрального государственного исторического архива Украины
г. Киев

ПРОФИЛАКТИКА И ПОСТРОЙКА ФОРТИФИКАЦИОННЫХ СООРУЖЕНИЙ В КРЫМСКОМ ХАНСТВЕ В СЕРЕДИНЕ XVIII ВЕКА В ДОНЕСЕНИЯХ ЗАПОРОЖСКИХ КАЗАКОВ (НА ПРИМЕРЕ УКРЕПЛЕНИЙ ПЕРЕКОПСКОЙ КРЕПОСТИ)

Рассматривается стратегическое значение Перекопской крепости для обороноспособности Крымско-го ханства во времена правления Крым-Гирея. Показано внимание запорожской разведки к этому объекту в середине XVIII века.

Ключевые слова: Крым-Гирей, Перекоп, починка, запорожская разведка, Кош.

Перекоп – сухопутные ворота Крыма. Контролируя этот участок суши, правители Крымского ханства могли быть спокойными за свою власть. Этого незыблемого принципа придерживался и крымский хан Крым-Гирей – один из самых харизматических и воинственных лидеров татар и ногайцев в XVIII веке. Во время своего первого правления (1758-1764 гг.) Крым-Гирей неоднократно лично контролировал процесс починки Перекопской крепости, ее вала и рва. Это отчетливо видно из сохранившихся документов фонда 229 (Архива Коша Новой Запорожской Сечи) ЦГИАК Украины.

После ногайского бунта (октябрь 1758 г.), приведшего Крым-Гирея к власти нелегитимным образом, Порты вынуждена была смириться с этим фактом, утвердив его ханом. Также существует мнение, что к приходу к власти Крым-Гирея был причастен прусский король Фридрих II, агенты которого инспирировали недовольство ногайских племен [10, с. 268].

В декабре 1758 г. в Коше стало известно, что «бывшей крымской хан Халим-Гирей по указу султанскому свержен, на место же его произведен ханом Крим-Гирей хан, почему и едисанци для того склонились да турки публично говорят, что впредь будет тихо и мирно» [1, Л. 10].

Несмотря на это Крым-Гиреем проводились профилактические работы по укреплению Перекопской крепости, а значит и по усилению обороноспособности Крымского ханства уже в 1758-1759 гг. для того, чтобы надежно закрепить за собой ханский титул и не дать возможности Порте свергнуть его. Но, поскольку бунт ногайцев осенью 1758 г. сопровождался походам на близ лежащие молдавские селения, то вскоре «волоского народа правитель великому салтану жаловался на хана за учиненное волохам разорение и смертное убийство и надеется, что [хан] за то от турок воиною штрафован будет» [1, Л. 20]. Последнего (войны с Портой. – *Авт.*) как раз и опасался Крым-Гирей. Данные, полученные в Коше, свидетельствовали о том, что, не смотря ни на что, в ответ на это «хан требует отдачи добровольно, ис Полши волох, туда ушедших из Нагаищины, на прежнее их жилище, а в неотдаче намеревает он хан для взятых тех волохов, нагайских татар в Полшу послать» [1, Л. 83 об].

Было очевидно, что хан не полностью подконтролен османским правящим кругам, ссориться с которыми окончательно все же не хочет. Ситуация к 1760-1763 гг. изменилась в худшую сторону. Кроме турецкого султана, приказания которого Крым-Гирей не всегда признавал, к внешней угрозе добавилась война с черкесами-темиргойцами, и ханство на протяжении 1761-1762 гг. оставалось с небольшим количеством войск, большая часть которых была на Северном Кавказе и на Кубани [8, с. 90-101]. Этот фактор также заставлял уделять необходимое внимание Перекопу, взяв который, враг мог продвигаться по территории полуострова, не имея серьезных препятствий. Также правление Крым-Гирея становилось предметом дипломати-